

Σχόλιον

SUOMEN BYZANTIN TUTKIMUKSEN SEURA RY:N JÄSENLEHTI
MEDLEMSBLAD FÖR SÄLLSKAPET FÖR BYZANTINSK FORSKNING RF.

Σχόλιον δ' ζφθ'

2. Vuosikerta/Årgång

Julkaisija/Utgivare:

Bysantin tutkimuksen seura ry./Sällskapet för byzantinsk forskning rf.

Perustettu v. 2001/Grundad år 2002

Sisällys:

Puheenjohtajan tervehdys/Matti Kotiranta s. 1-2

Tapahtuu BTS:ssa/Mika Hakkarainen s.3

Retoriikkaa/Tua Korhonen s. 4-5

Parva Litteralia Byzantina/Tua Korhonen s.6

NNRH:n konferenssi 2002 s.7

**Ateenan bysanttilaiset kirkot/Hanna-Riitta Toivanen
s.8-12**

TOIMITUS/REDAKTION:

Mika Hakkarainen

puh 191 24511

sähköposti mika.hakkarainen@helsinki.fi

Tua Korhonen

puh 191 24511

sähköposti tua.korhonen@helsinki.fi

Arvoisa jäsen- ja lukijakunta,

Skholionin päätoimittaja selvitti viime numeron 1/2002 pääkirjoituksessa ansiokkaasti ymmärtämisen vaikeaa taiteenlajia, joten yritän olla seuraavassa viljelemättä sanomisissani liiemmästi tulkinnanvaraisia ilmaisuja, jotka saatettaisiin tulkita taipumukseksi bysanttilaiseen hämäryyteen.

Ensinnäkin koko hallituksen puolesta minulla on ilo todeta, että BTS järjestää 4.10.2002 perinteiseksi muodostuneen Bysantin päivän, jota ei kuitenkaan järjestetä mainittuna ajankohtana, vaan se siirtyy pidettäväksi tuonnempana, todennäköisesti v. 2003. Syy tähän asiointilaan on se, että hallitus päätti valita vuoden 2002 teemaksi *Legacy of the Roman Law in Byzantium* ja kutsui symposiumiin esitelmöitsijöiksi prof. Angeliki Laioun Ateenasta ja tohtorit Wolfram Brandesin ja Ludwig Burgmannin Frankfurt am Mainista (Max-Planck-Institut für Europäische Rechtsgeschichte). Kesäkuun lopulla olimme yllättäen tosiasian edessä, että kukaan kutsutuista ei voinut saapua esitelmöimään juuri mainittuna ajankohtana. "Hätäkokouksessaan" hallitus piti kuitenkin tärkeänä, että seuraava kansainvälinen symposium saataisiin järjestetyksi nimenomaisesti teemanaan roomalainen oikeus Bysantissa. Niinpä lähetimme jo kutsutuille uusintakutsun, jossa ehdotimme uutta päivämäärää marras-joulukuun taitteessa, ja mikäli tämä ei käy, symposium siirretään pidettäväksi vuoden 2003 puolella. Emme ole vielä saaneet vahvistusta ehdotettuihin päivämääriin. Ilmoitamme Bysantin päivän uudesta ajankohdasta mahdollisesti jo Skholionin seuraavassa numerossa. Hämärää, eikö totta?

Skholion 1/2002 jälkeen on tapahtunut jotain yksiselitteisen selkeääkin. BTS:n vuosikokous pidettiin 25.4.2002 Tieteiden talolla. Seuran vieraana ja pääesitelmöitsijänä oli kirjailija, prof. Kaari Utrio, joka kertoi lukunäyttein teoksiinsa sisältyvistä bysanttilaisista ajankuvista ja tapahtumista. Juuri valtion tiedonjulistamispalkinnon saanut Utrio veti tieteiden talon 3. kerroksen salin pullolleen kuulijoita. Seuran ei tosin tarvinnut hävetä omaa "tuotantoakaan". FM Vesa Vahतिकari esitelmöi aiheesta *Filogelos- ikivanhoja vitsejä* ja dos. Martti Leiwo puolestaan aiheesta *Roistoja ja ryökäleitä – varhaisbysanttilaisia papyrusdokumentteja*. Esitelmän jälkeen seuranneessa vuosikokouksessa edellisen vuoden hallituksen jäsenet valittiin uudelleen. Seuran uudeksi sihteeriiksi Anu Ylläsjärven tilalle valittiin TM Mari-Johanna Juntunen. Toimintasuunnitelmaksi vuosille 2002-2003 vahvistettiin: 1) Bysantin päivän järjestäminen, 2) BTS:n 20-vuotisjuhlaselämäarin järjestäminen Bysantin päivän yhteydessä, 3) kotimaisen bysantinistiikan kevätseminariumin järjestäminen maaliskuuhun 2003, 4) Porissa ja Tuusulassa järjestettävien Bysantin teemapäivien järjestäminen yhteistyössä paikallisten kansalaisopistojen kanssa, 5) mahdolliset muut luentotilaisuudet bysantinistiikasta. Vuosikokous vahvisti

myös uudet euromääräiset jäsemaksut vuodelle 2002. Jäsenmaksu on 13 euroa ja opiskelijoille 6 euroa.

Tässä yhteydessä on paikallaan sanoa myös muutama sana taloudesta. Seuran taloustilanne näyttää ensimmäistä kertaa hieman valoisammalta. Tämä on kuitenkin aikaansaatu karsimalla kuluja minimiin: kirjanpidosta on jo usean vuoden ajan vastannut talkoohengessä BTS:n rahastonhoitaja, arkkitehti Tuula Majurinen. Tästä hänelle Seuran puolesta lämmin kiitos! Myöskin lähiaikoina ilmestyvän Actan taitto on ensi kertaa tehty Tieteiden talolla, jolla on ollut tarjota taittopalvelua tieteellisten seurojen käyttöön. Näistä palveluista seura on maksanut aiemmin riihikuivaa rahaa. Kuten Seuramme jäsenet tietävät, Suomen Akatemian on myöntänyt subventointitukea Acta Byzantina Fennican julkaisemiseksi. Tuki ei kuitenkaan kata läheskään kaikkia paino- ja jakelukustannuksia. Niinpä Seura hakee jatkossa tukea myös Actan postikuluihin. Ilahduttavaa – ja hieman hämmäntävää – on, että Actan ulkomaan myynti on suurempi kuin kotimaan myynti (vaikka kotimaisia jäseniä on valtaosa!). Kun siis saat tämän Skholionin liitteenä uuden jäsenmaksukuitin, se ei ole tarkoitettu arkistoitavaksi vaan käytettäväksi sille varattuun tarkoitukseen!

Hallitus on myös halunnut nostaa kuluneena vuotena Seuran julkaisujen ja toiminnan profiilia. Sekä jäsenlehti Skholionin että Actan kansien paino-asu on uudistettu. Piakkoin ilmestyvän Acta Byzantina Fennican I (uudella ISSN-numerolla) kanssa komeilee riikinkukkoaihe, jonka kuvan löydät myös tämän Skholionin kannesta. Uusien kansien painoasun on suunnitellut graafikko Pertti Vaajakallio. Seuralle päätettiin ottaa myös käyttöön sähköpostiosoite BTS@pro.tsv.fi ja Acta Byzantina Fennicalle oma sähköposti abzf@pro.tsv.fi, joiden toivotaan lisäävän yhteydenpitoa hallituksen, Seuran jäsenien ja lukijakunnan kesken. Myöskin BTS:n käännöshanke John Haldonin kirjan Byzantium kääntämiseksi etenee suotuisien tuulien vallitessa. Seura on saanut Kordelinin säätiöltä ja SKS:ltä sen verran apurahaa, että kirjan kääntäminen saadaan toteutetuksi. Painokustannuksiin tarvitaan vielä lisärahoitusta, joten kaikki hyvät ideat lisärahoitulahteiden saamiseksi otetaan kiitollisuudella vastaan.

BTS osallistuu myös Tieteiden yö -tapahtumaan 9.1.2003, jonne haluan toivottaa Sinut jo nyt sydämellisesti tervetulleeksi!

Valoisin syyskesän terveisin

Matti Kotiranta,
Puheenjohtaja

Tapahtuu BTS:ssa

23.10. klo 18.15 Tieteiden talo Kirkkokatu 6
 Suomen Egyptologisen seuran kokouksessa FL Mika Hakkarainen esitelmöi
 Aleksandrian kreikkalaisen patriarkaatin kirjaston historiasta. Tilaisuus on
 avoin kaikille asiasta kiinnostuneille

TIETEIDEN YÖ 9.1. 2003 klo 18–23

Tieteiden talo, Kirkkokatu 6 Kruunuhaassa

* Tiede ja tutkimus valtaavat jälleen Helsingin Kruununhaan ja sen
 lähistön illan hämärässä.

* Kirjallisuutta ja sukututkimusta, kansatiedettä ja tulevaisuuden
 tutkimusta, historiaa ja maantiedettä yms.

* Puheita ja keskusteluja, tietoiskuja ja näyttelyitä, kirjoja ja kahvia.

Bysantin tutkimuksen seura esittäytyy ja kertoo mm. *mitä Bysantin tutkimus
 on!*

Muita tapahtumia

PASSAGES FROM ANTIQUITY TO MIDDLE AGES

Family, Marriage and Death

24th-26th January 2003

University of Tampere, Finland

Organizers: University of Tampere, Department of History, and
 Finnish Historical Society

For further information, please contact

Julia Burman, Executive Director, Finnish Historical Society

Tel. +358-9-22869351

Katariina Mustakallio, Professor of General History

Department of History, FIN-33014 University of Tampere, Finland

E-mail: from_antiquity@hotmail.com

Hyvä Bysantin Tutkimuksen Seuran Jäsen,

Skholion-lehteä toimittaa tällä kertaa ja mahdollisesti jatkossakin (tulevaisuudesta kun ei koskaan tiedä) allekirjoittanut, joka on vasta suhteellisen tuore Seuran jäsen, tosin jo joskus kaukaisella 80-luvulla ainakin yhdessä Valamossa järjestetyssä Seuran seminaarissa mukana ollut ja jäsenmaksunsa maksanut. Päätoimittajana on edelleen Mika Hakkarainen, joka valvoo, että lehden linja säilyy pääosin asiallisena.

Bysantti on kiinnostanut minuakin – ketäpä ei? Olen tutkiskellut hieman Bysantin ja lännen kontakteja paleologosten kaudella ja sen jälkeen, sekä Bysantin oppineiden vaikutusta lännen käsityksiin kreikan kielestä ja Kreikan kirjallisuudesta. Uuden ajan alussa Bysantin auktoireita luettiin ja tutkittiin enemmän kuin vaikkapa 1800-luvun kireän klassismin kaudella. Tiesittekö esimerkiksi, että Upsalan yliopistossa tehtiin merkittävää bysanttilaisten auktoireiden käsikirjoitusten editointityötä jo 1600-luvulla? Aiheesta voisi joskus kirjoittaa vaikkapa Actaan.

Bysantti näyttäytyy ainakin minulle valtavana tekstimassana, josta suurin osa on vielä modernein silmin lukematta. Pitkään (romantiikan ja valistuksen jälkeen) nimenomaan Bysantin kirjallisuutta pidettiin jäätyneenä merenä, toisaalta retoriikan, toisaalta “keinotekoisien” kirjakielen vankina, ikään kuin Bysantin kirjallisuus kuningatar Retoriikan kosketuksesta olisi muuttunut kullaksi, teksteiksi jotka eivät hengitä.

Kuitenkin retoriikka hallitsee ja vallitsee kaikkea kirjoittamista. Kukaan ei kirjoita “vapaasti”, vaan aina jostakin positiosta käsin ja joidenkin tiedostamattomien tai tiedostettujen sääntöjen alaisena. Sitäpaitsi me, joiden “koko todellisuus kulkee joukkotiedotusvälineiden läpi” (Jean Baudrillard), emme ole yhtään sen vähemmän indoktrinoituja laskiessamme sormemme näppäimistölle kuin vaikkapa Bysantin oppinut tarttuessaan kynäänsä: aikakausi (tai sen *simulacrum*) kirjoittaa tai sanelee meissä.

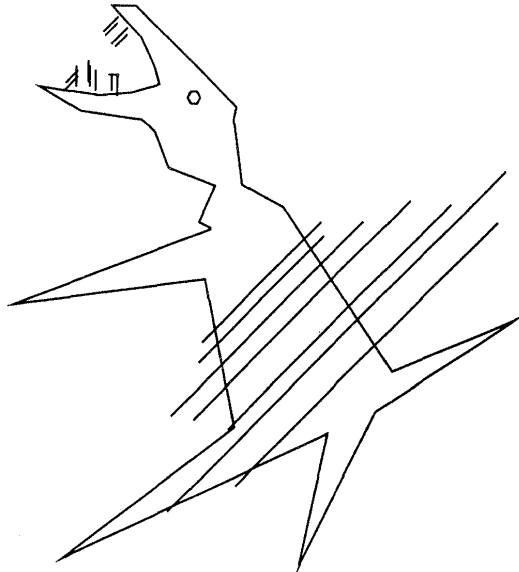
Bysantti on eurooppalaiselle embleemi: arvoituksellinen (mieli)kuva varustettuna arvoituksellisella selityksellä, teksteillä. Menneisyyden tutkija oikeuttaa kiinnostuksensa menneeseen yleensä korostamalla yhteisiä piirteitä, lukemalla nykyisyyttä menneen jatkumona. Jotta historia voisi “opettaa”, pitää siis tajuta jatkuvuus ja analogia menneisiin tapahtumiin. Toinen strategia on korostaa nimenomaan erilaisuutta: ihminen ei ole aina ollut “sama”. Historioitsija on tällöin eräänlainen *paradoksografi*, joka kertoo kummia juttuja kummallisista ihmisistä ja tavoista. Äärimmillään tällainen tiedonintressi on oikeastaan loukkaavan utelias

kuin friikkisirkuksen tai eläintarhan yleisöllä, joka töllistelee näytteille pantuja uhrejaan.

Bysantissa ihmettä ja kummaa riittää: onhan se aina ollut Euroopan Toinen, muukalainen omituisessa asussaan. Kirjava itämainen lipas, joka säilytti ja "konservoi antiikin kulttuuria". Mutta tämä lähestymistapa estää itse Bysantin kohtaamisen. Itä pysyy itänä ja länsi läntenä. Jos menneisyyden tutkiminen on myös erilaisen kohtaamista, niin miten erilaisuutta, itsestä poikkeavaa sitten voidaan tutkia? Mikä on erilaisen ja toisen paikka? Ja missä?

Näppäilin näitä rivejä toipuen ennennäkemättömästä ja -kokemattomasta säästä. Onneton pääkaupunkimme ei kesällä nähnyt pilven pilveä pitkään aikaan. Enemmistö palvoo aurinkoa ja kesää, joku puolestaan harkitsee päivänvarjomuodin aloittamista suojatakseen itsensä auringon väsymättömältä silmältä. Joskus tulevaisuudessa saattaa auringonvihaajien joukko kasvaa – en sitä toivo, pikemminkin pelkään. Mutta toivon, että myös auringonpalvojat tajuaisivat, että ilmaisu "kaunis ilma" tarkoittaa eri ihmisille eri asioita.

Tua Korhonen

Parva Litteraria Byzantina / Tua Korhonen
Osa 2: Leikin varjolla varjoissa

Johannes Mauropous syntyi vuoden 990 tienoilla Paflagoniassa. Hän opiskeli Konstantinopolissa kypsyyden merkittäväksi pedagogiksi, jonka kuuluisin oppilas oli Mikael Psellos. Pselloksen myötävaikutuksella Mauropous esiteltiin keisari Konstantinos IX Monomakhokselle. Mauropous toimi keisarin luottamustehtävissä, kunnes joutui epäsuosioon. Hänet nimitettiin Eukhaitan metropoliitaksi, mitä virkaa hän itse piti lähinnä karkoitustuomiona. Mauropous pääsi kuitenkin palaamaan takaisin Konstantinopoliin. Hän vietti loppuelämänsä luostarissa kuullen lähes 100-vuotiaana. Mauropous kirjoitti kirjoja, puheita, saarnoja, epideiktisiä tilannetekstejä ja epigrammeja. Seuraavassa pari näytettä jälkimmäisistä.

*Elämän valhenäky on poissa, päivä on eilinen.
 Unikuvat ja harhat, tekö muka pelastaisitte minut
 te leikitte kanssani varjoissa lyhyen ajan
 ja sitten katositte äkkiä tiehenne
 jätitte minut.*

*Ei ole mitään unia suloisempaa
 kun ne sieppaavat ja sitten pyörittelevät eksyneitä.*

[Autoepitafi:]

*Älä hämmästy mistään, mutta vapise silti
 tämän näyn edessä:
 ihmisenä sinä nyt katselet ihmisen osaa.*

*Tämä juoma on yhteinen. Aikaa on vähän.
 Koha aika osoittaa myös sinulle hautasi paikan.*

*Niin kauan kuin se aikoo,
 opi tuntemaan oikea luontosi
 ja säilytä maltti kaikissa koettelemissa.*

Lähteet:

Raffaele Cantarella: Poeti Bizantini, vol. II, Milano 1992.

Karpozilos, Apostolos: The Letters of Ioannes Mauropous (Corpus Fontium Byzantinae 34), Thessalonike 1990

2nd Nordic Conference "The Role of Rhetoric through History"
University of Helsinki, 25-28 August 2002

Elokuussa 2002 järjestettiin Helsingissä pohjoismaisen retoriikan historian tutkijoiden verkoston (NNRH = Nordisk Netværk for Retorikkens Historie) toinen konferenssi. Bysantin tutkimuksen seura toimi taustaorganisaationa, mikä mahdollisti Tieteiden talon käytön ilmaiseksi – paikka olikin mitä sopivin ympäristö konferenssille.

Pernille Harstingin (Kööpenhaminan yliopisto) ja Stefan Ekmanin (Göteborgin yliopisto) aloitteesta syntynyt NNRH on parin vuoden ikäinen retoriikan historian tutkijoiden yhdyside. Se tiedottaa jäsenilleen alan tapahtumista ja pitää kerran kahdessa vuodessa konferenssin. Ensimmäinen sellainen järjestettiin Kööpenhaminassa v. 2000; Suomea edusti keskiajan retoriikan tutkija dosentti Päivi Mehtonen. Norjalainen Christian Høgel puhui Bysantin pyhimyselämäkertojen retoriikasta (*Metaphrasis and the Rewriting of Saints' Lives in Byzantium*). Konferenssin esitelmistä valikoitiin kooste *Ten Nordic Studies in the History of Rhetoric*.

Olisi ollut toivottavaa, että tähän Suomessa pidettyyn konferenssiin olisi saatu Bysantin näkökulma mukaan. Onhan Bysantin kirjallisuus läpiretorisoitunutta. Allekirjoittanutta voitte syyttää siitä, että edellisestä Skholionista jäi tämän konferenssin ilmoitus pois.

Kiinnostavimman esitelmän bysantinistiikan näkökulmasta piti Anders Eriksson (Lundin yliopisto): *Aphthonius' Progymnasmata: Europe's Shared Curriculum in Rhetoric since Antiquity*. Jokainen Bysantin kulttuurihistoriaa tunteva tietää Afthonioksen kirjoitusharjoitusten (300-luvulta) merkityksen keskiajan kreikan kouluopetuksessa. Koulupojat opettelivat grammatiikkaluokalla ja myöhemminkin kirjoittamaan Afthonioksen harjoitusten (*progymnasmata*) mukaisesti. Opeteltiin mieltämän sovittamista tekstiin, harjoiteltiin ylistys- ja moitekirjoitelmien tekemistä, jonkin teesin puolustamista ja kumoamista. Eriksson mainitsi useita Afthonioksen bysanttilaisia kommentaattoreita, esimerkiksi Johannes Doksapatreen. Eriksson on hiljattain julkaissut Afthonioksen tekstin ruotsinnoksen, joka sisältää myös katsauksen teoksen merkitykseen.

Seuraava NNRH:n konferenssi järjestetään Göteborgissa v. 2004. Lisätietoja saa osoitteesta www.nnrh.dk

Tua Korhonen

Ateenan bysanttilaiset kirkot – toimivia muinaisjäännöksiä

Hanna-Riitta Toivanen

Yleisesti ottaen Ateenan kirkkojen katsotaan kuuluvan arkkitehtuuriltaan ns. helladiseen koulukuntaan, johon kuuluvat myös Attikan, Boiotian ja jotkut Peloponnesoksen kirkot. Vanhojen kirkkojen perinne näkyy nykyään useiden uusien kirkkojen arkkitehtuurissa, niin Ateenassa kuin sen ulkopuolellakin.

Ateenan Bysantin ajattelemisen aiheuttaa hyvin haikeita tunteita. Tuorein katastrofi, joka tuhosi Dafnin luostarikirkon mosaiikit, oli syyskuun 1999 maanjäristys. Koska nämä mosaiikit olivat hyvin vaikuttavat ja Kreikan korkeatasoisimmat, on vahinko korvaamaton. Eivät edes Boiotian Hosios Luukas -luostarin pääkirkon mosaiikit yllä samalle tekniselle eikä taiteellisen ilmaisun tasolle kuin Dafnin. Tosin vaurioituneet mosaiikit restauroidaan, mutta tehtävä on vaikea.

Historiaa

Kristinuskon tulo Ateenaan vaati aluksi marttyyrinsa. *Apostolien teoissa* kuvataan apostoli Paavalin oleskelua Ateenassa, ja kuinka tämän puheet kuolleiden ylösnousemuksesta eivät olleet kaikille mieleen. Mutta jotkut kiinnostuivat “tuntemattoman Jumalan” uskonnosta, kuten Areiopagin jäsen Dionysios. Hänestä tuli perimätiedon mukaan Ateenan piispa. Kärsittyään marttyyrikuoleman Dionysios kanonisoiitiin pyhäksi, ja häntä pidetään edelleenkin Ateenan kaupungin taivaallisena suojelijana.

Useita varhaiskristillisiä kirkkoja rakennettiin tuhoutuneiden antiikin temppeleiden paikalle. Samalla antiikin jumalien palvontapaikka pyhitettiin uudenaikaiseen sakraaliin käyttöön. Jos kirkko tuhoutui syystä tai toisesta, rakennettiin paikalle yleensä uusi. Näin ovat monet bysanttilaiset kirkot syntyneet. Yleensä kirkot rakennettiin marttyyrien haudoille.

Paradoksaalista kyllä, klassinen arkeologia on toisinaan koitunut bysanttilaisten kerrostumien tuhoksi. Jotkut arkeologit ovat saaneet aikaan enemmän tuhoa kuin frankit tai turkkilaiset, jotka valloittajinakin arvostivat arkkitehtuuria. Ateenan vapautuessa turkkilaisvallasta v. 1830 oli siellä vielä tuolloin 120 bysanttilaista ja jälkibysanttilaista kirkkoa, joista meidän päiviimme on säästynyt vain 25;

lisäksi muutama osittain, siten että niiden ulkoasua on muunneltu. Kiinnostavaa on sekini, että Muhammed Valloittajan vuonna 1458 Ateenalle antamien privilegioiden mukaan yhtään kaupungin kirkkoa, Parthenonia lukuunottamatta, ei tarvinnut muuttaa moskeijaksi. Antiikin temppelit oli näet usein muutettu kristillisiksi kirkkoiksi. Ateenassa näitä olivat Parthenon, ja ns. Theseionina tunnettu Athenen ja Hefaistoksen temppeli. Niinikään muurien ulkopuolella Ilissos-joen rannalla sijainnut joonialaistyylinen Artemiin temppeli oli muutettu Neitsyt Marian kirkoksi.

Ateenaa ei tiettävästi koskaan hylätty, vaan elämä siellä jatkui ns. pimeidenkin vuosisatojen aikana. Tosin bysanttilaisen kauden kaupunki oli vain pieni taajama. Muutamia sellaisia kirkkoja, jotka aikoinaan eivät kuuluneet Ateenaan, kuuluvat siihen nyt kaupungin laajennuttua, kuten Dafnin luostarin *katolikon* Eleusiin vievän antiikin pyhän tien varrella. Kaupungin ympäristössä oli muitakin luostareita, kuten Suur-Ateenaan kuuluvat Moni Petraki Ambelokipin kaupunginosassa, ja Galatsin ”Omorfokklisia” eli Kaunis kirkko, joka on omistettu Pyhälle Georgiokselle. Lisäksi Ateenaa ympäröivillä Penteli- ja Hymettos-vuorilla on ollut luostareita. Suurimmaksi osaksi ne ovat tuhoutuneet tai jääneet muuten pois käytöstä.

Joitain kiinnostavia arkeologisia löytöjä on silti tehty. Kaivausten perusteella on paljastunut, että huomattavampien kirkkojen lisäksi oli kaupunkiasutuksen kudokseen rakennettu pieniä pyhäkköjä asuintalojen väliin. Näillä pikkukirkkoilla ei ollut näkyvää julkisivua. Niiden jäännöksistä on jäljellä vain matalia raunioita. Vaikka näiden pyhäkköjen jäännökset koostuvat useammasta eri rakennusvaiheesta, ne on pystytty ajoittamaan keramiikka- ja rahälöytöjen perusteella keskibysanttilaiselle kaudelle. Vaikka Ateena oli vain syrjäinen provinssikaupunki, oli siellä silti piispanistuin, ja kaupungin metropoliitan vastuualue ulottui aina Euboialle ja Rumeliin asti.

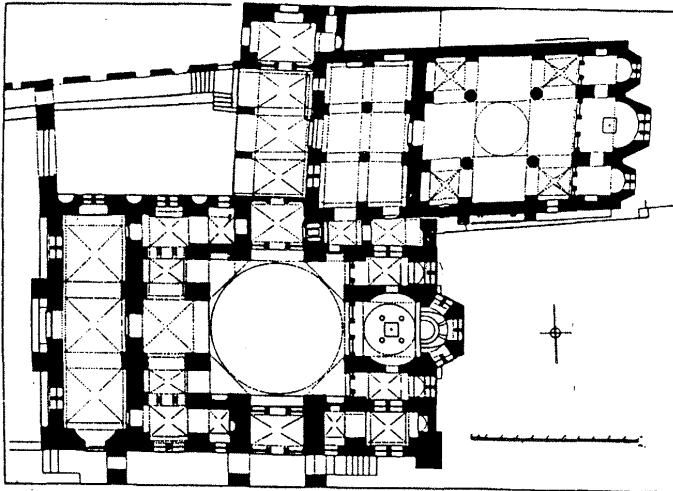
Kirkkotyypit

Pääasiallisesti Ateenan säilyneet kirkot kuuluvat tyyppiin, joka tunnetaan termillä sisäänsuljettu risti. Toinen kaupungissa esiintyvä merkittävä tyyppi on kahdeksankulmaiselle kupolin tukijärjestelmälle perustuva kirkkotyyppi, oktogoni.

Sisäänsuljettu ristityyppi tarkoittaa nimensä mukaisesti, että kirkon pohjakaavaan sisältyy tasavartinen risti, mutta kyse ei ole vapaasta ristimuodosta, vaan ristivarsien väliin jäävät kulmatilat kuuluvat osina keskustilaan. Kulmatilat on siten hyödynnetty osaksi sisätalaa. Ne on katettu yleensä puolikupolin muotoisin

holvein tai ristiholvein. Keskuskupolia kannattaa neljä tukipilaria tai pylvästä, jotka ottavat vastaan kupolin painon pendenttiivien, kolmikulmaisten holvivaippojen välityksellä. Keskustilan itäpuolelle jää bema eli kaikkein pyhin, joka on yleensä kolmiosainen.

Boiotian Hosios Lukas -luostarin Jumalanäidin kirkko, *Panagia*, edustaa sisäänsuljetun ristin tyyppiä. Samoihin aikoihin, 900-luvun lopulla, valmistui Ateenan Moni Petrakin luostarin *katholikon*, Pyhien Ruumiittomien Voimien kirkko, joka on omistettu arkkienkeleille. Moni Petraki toimii yhä luostarina, vaikka Ateena onkin kasvanut sen ympärille. Ruumiittomien Voimien kirkon pohjaratkaisu on omintakeinen. Kirkko muistuttaa erityisesti Konstantinopolissa säilynyttä Trullon Pyhän Johanneksen kirkkoa, joka on rakennusmassoiltaan samalla tavoin kompakti kuin tämä.

Kuva 1. Boiotian Hosios Lukas. Panagia.

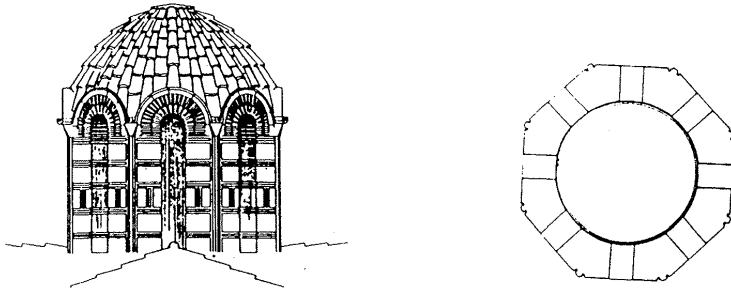
Toinen Ateenassa esiintyvä kirkkotyyppi perustuu oktagonaiselle järjestelmälle, kuten kaksi säilynyttä esimerkkiä osoittavat. Oktagonin alkuperä on todennäköisesti sekin lähtöisin Bysantin pääkaupungista; tosin välittävänä mallina on ollut Hosios Lukaksen luostarin *katolikon* Boiotiassa. Ateenassa oktagonaisia kirkkoja ovat Dafnin luostarin *katolikon* ja Panagia Lykodemu. Jälkimmäinen oli luultavasti myöskin luostarin *katolikon*, mutta se on nykyään venäläisen seurakunnan käytössä.

Kirkkojen ulkoasusta

Ateenan kirkoille tunnusomaista on reliefikuvanveisto. Tämä selittyy sillä, että hyödynnettiin Pentelin valkoista marmoria ottamalla sitä myös antiikin jäännöksistä. Idän kirkossa ei periaatteessa tunneta veistotaidetta, mutta reliefit sallitaan. Ikonostaasit, ikonien jalustat, ovenpielet, ikkunoiden välipuiden puolipylväät, pylväänpäät ja sarkofagit muotoiltiin korkokuviksi. Osittain nämä arkkitehtuurikuvanveiston tuotteet ovat säilyneet alkuperäisillä paikoillaan, mutta niitä on siirretty myös kaupungin arkeologisiin kohteisiin ja museoihin, mm. Bysanttilaiseen museoon.

Luonteenomaista oli spolian käyttö. Useista kirkoista löytyy ”kierrätettyä” materiaalia eli varhaiskristillisiä tai antiikkisia veistokappaleita, joita on hyödynnetty rakennuksen pystytysvaiheessa. Äärimmillen viety ratkaisu on Panagia Gorgoepikos, Pikku-Metropoliksena tunnettu kirkko, jonka seinät koostuvat suureksi osaksi vanhemmista, koristelluista kivilaatoista. Tämä Metropolis-kirkon vieressä oleva pyhäkkö ajoittuu 1000-1100 -luvulle. Sen seinälaatat ovat ainakin suurimmaksi osaksi esikristilliseltä ajalta, vaikka mukana on myös bysanttilaisen kuvanveiston eläinaiheita.

Kaupungin säilyneet kirkot ovat useimmiten yksikupolisia – tai ainakin olivat sitä alun perin. Muiden kuin em. kahden oktagonaalisen kirkon keskuskupolit on rakennettu siron, sylinterimäisen – vaikkakin yleensä kahdeksankulmisen – rummun päälle. (Kuva 2. Ateenalainen kupolityyppi). Kupolin rumpu on korkea, ja katto on päällystetty laakeilla kattotiilillä. Rummun jokaiselle sivulle on sijoitettu yksi- tai kaksiosainen kaari-ikkuna. Ikkunoiden väliin jäävät kapeat puolipylväät. Tunnusomaista ateenalaiselle kupolille on aaltoileva räystääslista, jota rajaa marmorinen *geison*. Mikäli muita ikkunoita on vähän, jättää tällainen sylinterimäinen pienillä ikkunoilla varustettu kupolirumpu sisätilan hämäräksi.

Kuva 2. Ateenalainen kupolityyppi

Seinäpinnat kaunistettiin usein tiilinauhoin, joissa koristetiilet oli asetettu sahanterän muotoon. Vanhin tunnettu sahanteräkoristelu löytyy Boiotiasta Panagia Skripun luostarikirkosta, vuodelta 873 tai 874. Ateenan kirkoissa sahanteränauhat kehystävät ikkunoiden pieliä ja -kaaria tai jäsentävät seinäpintoja (Kuva 3. Kapnikareas-kirkko). Muutamissa kirkoissa koristelua ovat täydentäneet seiiniin upotetut pyöreät värikkäät keraamiset laatat, mutta nämä ovat yleensä hävinneet. Vain tyhjä pyöreät syvennykset ikkunoiden yläosissa ovat jäljellä muistuttamassa tällaisten laattojen olemassaolosta.

Kuva 3. Kapnikareas-kirkko

Ateenalaisten kirkkojen arkkitehtuuriin vaikuttivat monet eri tahot. Jopa arabialaisia työmiehiä työskenteli kaupungissa. Esimerkiksi Agoran Pyhien Apostolien kirkon muurausta leimaa kuufilainen koristelu, alunperin arabialaisista kirjaimista syntyneet koristekuviot, jotka on muodostettu kapeista tiilistä. Tällaista muurauskoristelua esiintyi jo 900-luvun lopulla Boiotian Hosios Lukas -luostarin Panagian seinissä, ja sittemmin useissa Ateenan kirkoissa, kuten Panagia Lykodemu- ja Kapnikareas-kirkossa.

Kuufilaista tiilikoristelua, Panagia Lykodemu eli Venäläinen kirkko

Bysantin tutkimuksen seura
Sällskapet för Bysantinsk Forskning

Tieteidentalo
Kirkkokatu 6
00170 Helsinki

Seuran johtokunta v. 2002

puheenjohtaja Matti Kotiranta
sihteeri Mari-Johanna Juntunen
varapuheenjohtaja Martti Leiwo
taloudenhoitaja Tuula Majurinen
Jeanette Lindblom
Renè Gothoni
Mika Hakkarainen

Seura pyrkii kokoamaan yhteen sekä Bysantin tutkimuksen piirissä tai sitä sivuavilla aloilla työskentelevät tutkijat että kaikki alasta kiinnostuneet. Jäsenmaksu 13 Euroa (opiskelijat 6 Euroa) maksetaan seuran tilille Merita 157230-27391. Yhteystiedot pyydetään jättämään joko postitse seuran postiosoitteeseen tai sähköisesti osoitteeseen bts@pro.tsv.fi.